

moij en te lief voor ons geweest God heeft het nog
veel Liever gehad daaron lief moeten wij de hand
op de mond leggen en zeggen heere u wille geschiede
en met david hoop ik te zeggen ik zal niet tot hem
gaan maar hij zal tot mij niet weder koomen
maar lief het midden van zoo een teer beminde kind
vatt mijn smertelijck zoo dat lief ons lamke mijn
eenigste troost is als god mij zoo lief heeft dat ik hem
mag behouden hij is swak heeft nog niet gepakt
maar heeft waare koorde gehad en is dog aan de baad
maar is zoo maager dat u sijn hem moest niet kinnen
hij eet en drinkt nu goed en woord nu weer sligger
ik vraag nu zoo onder het schryven nu lamke wat moet
ik vader schryven hij antwoordt mij niet en sijt dog
door lang vragen van mij genaegt warden het hij dat
lelikers schryven dat ik maar nimen dat doe hij
zoo suk was riep hij niet als om converturen maar
is het al weer over doe gaf ik hem maardruyren van
de schout doe meunde hij dat al te waeren hij wil
altes sijn lieve broertje weer by hem hebben
lief op den 02 november heb ik heel benauid bij
nacht geweest in angst te sijn om u lief dat u
wat over svenam dacht by mij sctren aag god
zal myn nog groeter droetheijde overkoomen

Lief wies gewest dat u en ons tegelicke wif sijn ons ouderste kind
en doe u alld groete ons siset het levend huldich of kalas kiltet doe
soo dat de eene vanden na nu heb ik mder zoo en doe velt spilt met mij
om mijn dog weg te kregen zoo dat siset wat o durtig d hoo tan om hoer met
ik soen alle doogen ons sijnre samske vore u sijn gant heb nyruet op den vras

soo dat lieve man ik bedroef te moed sijn
maar lief wat sal ik doen god in hupst meek
is mijn beste troost want wat is hier niet als
ijdelheijde der ijdelheiden ja alles ijdelheijde
soo dat lief was in dog by mij maar neem onthe
oot van lieve mandenk bednert kind en
scome als voor mij op ik moet als u behikken
en wat kander al niet passaren in zoo een
tijt dat wij van malke ander moeten sijn
daar tot ik in dat grote vromde huys
het is mij te benauid ik woon ik twee moijje kamin
tjes voor had maar klaag nog seg geen mens
wat dat u mijn lief van huys schrijven wat
wat droomd van mij ik sijn gant want sijt soude
daar de gek me steken want ik geloof dat
geen mens meijt dat wij mal kander teer
beminnen of hertgrondig lief hebben
ik sijn in desen gerust en god is mijn geheijde
die wif mijn sissen en mijn opstaar
sijn gedagten worden en werken en mijn benade
laag wat koomen mij die droevige gedagten weer by
om mijn lieve sijn tijt van een kind dog hijd weg
en wons hem hurne niet weer ogge heer heeft
hem mij geegere de heer heeft hem van mij
genoomen de naam des heeren sijn gedank
ik sijn gerust dat ik een trouwe moeder
voor hem geweest

Waarde Lieve Man

Vinden by deesen mij weder verplicht ^{ben}
Maar mijn Lust daar ontrent is niet veel
Want mijn hart is oversteept van droefheid
Want Lief op den 10 november is mijn Lieve
Jonste Joontje Klaas kikkert uyt het Land
Der Lerindige Weggehoopen en overgegeen hoop
Ik in het koninkrijcke der heemele en een volle
vrugde Geniet La beter als hij ooyt op aarde La Lieve
hij is aande kinder pot: kes Gestorven was van
hijn hoofs tot zij roetjes toe rof en het smortelij
Daar van dat hij in hijn borstje is gesmoord
voor mij onvergeetbaar Want mijn vrugt mijn
pronck is weg Want hij was een beeld der beliden
Goedhardigen Soet en wat een Lieve ik vandat
kind gehad heb kan ik u Zoo niet schreyren
Lief want u kant het Zoon al begruypen
Want heeft het nooyt gesien maar Lief als
uwe eens onder u haarl had gevraagen
en met sorgter weerde gebracht aan mijn
borst Gesbogen en daar raader en moeder
over Lijn en het al mijn vermaak was mijn
twee Lieve kindertjes nu ik u niet by mij heb
Maar Lief dat Lieve Siet tie het al te

Op tot in de vromen van u leet kinnen de vromelooke groen die vromen
Op hem van de vromen van u leet kinnen de vromelooke groen die vromen
Geduld heb maar loep Doem uit die vromen die vromen die vromen
Lustig en vrolijk en tekenen mij niet op der dan vromen die vromen die vromen
Maar de Lieve Man **M. B. C.** De vromen die vromen die vromen die vromen
Singer de vromen die vromen die vromen die vromen die vromen
Lieve de vromen die vromen die vromen die vromen die vromen

Ben en gerust dat hij van hem andere **M. B. C.**
Sal verflooten worden nog doordenoorlog niet van
mijn sal afgerukt sal worden nog hem ongegun
Brokken sal eeten daar mijn andre kind nog voor
Doodt staet en heb den hem wel gebieden dat als
als het mijn Lieve kindertjes alle met mij gaan dan
soudt ik Gerust wesen want Lief u weet soo wel
als ik dat geen ander haardat moederlijk hart
kan toe draagen dan ik: die alle drie heb Lieve
weerde gebracht daarom Lief kunt gij gerust Lijn
dat ik: een tuer hart voor mijn Lieve kindertjes alle
heb heb ik of het een droom is soo schietyk Lijn de kindertjes
naast de duivt Hendrik Lieve Jonge ook: Gesmoored in de
borst dat ook een lief kind was Heem beugen Jakob Bruyn
twee agter matkan de vromen de derde vromen de Zoodat
het rondom is ekk: betruunt Lijn Lieve kinder en
wie Lief er naq een end in wat de potkingaannog
geelom had ik: nu ook nog Zoo mooyt gaad angekyt
als u Lief ik: Zoo u een blage berrest Lijn dat het
wat moethig souw worden **M. B. C.** hoop dat ik
mijn partje heb heb maar gaar is hem seggen van
nu Lief Lief ik: of want heb nu niet veel Lust
en mijn hand heeft Zoo dat ik: meest niet kan schryven
Lief u vromen de vromen die vromen die vromen die vromen
van Godaan wie sal ik: u Lieve betrouwen
en vromen dat hij u mijn Lief heb on hijn sal heromen bewaaren
als het appel van Lijn oopen u vromen mag tot inde
harm later begerde

Hertaling (door Ton van Strien) van de brief van Aagje Luijtsen aan Harmanus Kikkert, 30 november 1780 (coll. National Archives Kew)

Beste lieve man,

Het is weer tijd voor een brief, maar mijn hoofd staat er niet naar, want ik ben zo verdrietig, want, lief, op 18 november is ons lieve jongste zoontje Klaas weggenomen uit het land der levenden en verhuisd naar het koninkrijk der hemelen en geniet daar alle vreugde, ja zeker meer dan hij ooit op aarde zal beleven. Hij is aan de pokken gestorven. Zat van zijn hoofd tot zijn voeten onder en het afschuwelijkste is dat hij geen adem meer kon krijgen.

Ik zal er altijd aan terugdenken want al mijn vreugde, mijn trots is weg, want hij was zo'n mooi jongetje, en zo vriendelijk en gezeggelijk, en wat een liefde ik van dat kind gehad heb kan ik je zo niet schrijven lief, want je kan het zo niet begrijpen want je hebt het nooit gezien. Maar lief als jij die kinderen onder je hart gedragen had en met angst ter wereld had gebracht, en net als ik ze aan mijn borst had laten drinken en daar vader en moeder van was geweest, en ze waren al mijn plezier, mijn twee lieve kindertjes, nu ik jou niet bij me heb. Maar lief, dat lieve zieltje is té mooi en te lief voor ons geweest. God heeft het nog veel liever gehad. Daarom lief moeten wij de hand op de mond leggen en zeggen: Heer, Uw wil geschiede; en met David hoop ik te zeggen: ik zal wel tot Hem gaan, maar Hij zal tot mij niet wederkomen. Maar lief het missen van zo'n innig geliefd kind doet zo'n pijn dat, lief, ons Lambertje mijn enigste troost is, als God mij zo lief heeft dat ik hem mag behouden. Hij is ziekelijk, de pokken heeft hij nog niet gehad maar wel zware koorts maar wordt nu wel beter maar is nu zo mager dat je hem niet zou herkennen. Hij eet en drinkt nu weer goed en wordt ook weer wat actiever. En nu vraag ik onder het schrijven: nou Lambertje, wat zal ik aan vader schrijven? Hij geeft geen antwoord en als ik lang doorvraag zegt hij: 'Schrijf maar goedenacht', want hij denkt, wat heb je nou aan schrijven. Toen hij zo ziek was wilde hij alleen maar ingemaakt fruit maar dat is al op. Toen gaf ik hem maar druiven van de schout en hij dacht dat dat het was. Hij wil alleen zijn lieve broertje weer bij zich hebben.

Lief, op 20 november was ik 's nachts zo benauwd en in angst om jou, dat jou iets overkwam. Dacht bij mezelf: ach God, zal mij nog een groter verdriet overkomen? En daarom, lieve man, ben ik zo somber maar lief wat is eraan te doen? God om hulp smeken, dat is mijn beste troost, want wat stelt het hier allemaal voor, niets als ijdelheid der ijdelheden, ja alles is ijdelheid! En daarom lief, was jij maar bij me. Maar nee hoor, zonder lieve man, denk ik dan, en kind, sta ik er helemaal alleen voor. Ik moet overal voor zorgen en wat kan er niet allemaal gebeuren in zo'n lange tijd dat wij niet bij elkaar kunnen zijn? Daar zit ik in dat grote huis vol vreemden. Het is mij te benauwd, ik wou dat ik twee mooie kamertjes aan de voorkant had, maar ik klaag niet en zeg niemand wat jij, mijn lief, schrijft over jouw familie en wat jij over mij droomt.

Ik hou mijn mond want ze zouden er de spot mee drijven, want ik geloof dat geen mens denkt dat wij echt van elkaar houden en zo hartgrondig liefhebben. Daar heb ik geen twijfel over, en God is mijn getuige. Die kent mijn zitten en mijn opstaan, mijn gedachten, woorden en werken en mijn benauwdheid. Ach, wat komen die droevige gedachten weer in me op om m'n lieve zieltje van een kind. Och, hij is weg en ik kan hem niet terugwensen. Ach, de Heer heeft hem aan mij gegeven, de Heer heeft hem van mij genomen, de naam des Heeren zij gedankt. Ik mag er zeker van zijn dat ik een trouwe moeder voor hem geweest ben, en dat hij niet door een ander, een stiefmoeder, verstoten zal worden, en dat hij door de oorlog niet van me afgerukt zal worden en dat hij geen restjes hoeft te eten die de mensen

hem niet eens gunnen. En dat staat mijn andere kind misschien allemaal nog te wachten. En ik heb de Heer ook wel gebeden dat als ik sterf mijn lieve kindertjes allemaal met mij zouden gaan. Dan zou ik gerust wezen, want, lief, je weet net zo goed als ik dat geen ander zo'n moederlijk hart voor ze kan hebben als ik, die ze alle drie zelf ter wereld heb gebracht. Daarom, lief, kun je erop vertrouwen dat ik heel erg van al mijn lieve kinderen hou. Het is alsof het een droom is, zo snel vallen de kindertjes weg. Hier naast de deur is Hendriks lieve jongen ook gestikt, die ook zo'n lief kind was. Bij de Steenbergens één, en bij Jacob Bruin twee achter elkaar en van de derde vrees ik dat het zo gebeurd is. Iedereen is in de rouw over zijn lieve kinderen. Wie ziet er nog een eind aan komen, want de pokken heersen nog heel erg. Als ik nog zo'n mooi glad gezicht had als jij, lief, dan zou ik een beetje bang zijn dat het wat pokdalig zou worden. Maar ik hoop dat ik mijn portie gehad heb, maar er is niets over te zeggen. Nu lief hou ik op, want mijn hoofd staat er niet naar en mijn hand beeft zo dat ik nauwelijks kan schrijven. Ik geef je over, allerliefste schat, aan de bescherming van God. Aan wie zou ik je liever toevertrouwen en bidden dat Hij jou, mijn lief, gezondheid geeft en wil bewaren als de appel van Zijn oog en wil geleiden tot in de haven van jouw wens en in de armen van jouw teerbeminde en ontroostbare vrouw, die bitter zucht onder de afwezigheid van een zo teerbeminde lieve man. Maar ach, vergeefs, ontroostbaar lief, geduld, geduld, maar hoop! Ik kus duizendmaal jouw lieve handen en teken onderdanig en dienstwillig, beste lieve man, jouw altijd toegewijde dienaar en trouwe echtgenote tot de dood ons scheidt,

Aagje Luijtsen

P.S. Lief, wees gerust dat ik en ons Lambertje nu gezond zijn. Onze ouders en zusters en broers laten je allemaal groeten. Met onze tante Liesbeth gaat het heel slecht, Jacob Kikkert is dood, en zo is het de een voor en de ander na. Nu heb ik weer zo'n ellendige toestand met mijn borst om mijn melk weg te krijgen, en zo heb ik zoveel te verduren liefste, hoe langer hoe meer. Ik geef alle dagen liefste onze lieve Lambertje een kus van jou, want ik heb nu niets anders. Vaar wel lieve dierbare ziel. Een goeie nacht maakt alle winden stil. De brief is bedroefd geschreven en nat van tranen liefste.

Texel, 30 november 1780.

uit: Jet Steinz, *P.S. Van liefdespost tot hatemail: de 150 opmerkelijkste Nederlandse brieven*. Amsterdam, Uitgeverij Podium, 2019